

... Muzeum Pomorskie
... oraz Wojskowej Służby Polek*
87-100 Toruń, ul. Podmurna 93
... e-mail: archAK@um.torun.pl
REGON 870502736

MEMORIAŁ

General Marii Wittek

POW

TIV

TON

okr. Łódź

HK

GRABOWSKA Handwa

3785/USK
1

SPIS ZAWARTOŚCI TECZKI — T. 3785 / WSK.....

GRABOWSKA Wanda.....

I. Materiały dokumentacyjne

I/1 — relacja właściwa

I/2 — dokumenty (sensu stricto) dot. osoby relatora

I/3 — inne materiały dokumentacyjne dot. osoby relatora

II. Materiały uzupełniające relację ✓ k. 8, 5, 1-8

III. Inne materiały (zebrane przez „relatora”):

III/1 — dot. rodziny relatora

III/2 — dot. ogólnie okresu sprzed 1939 r.

III/3 — dot. ogólnie okresu okupacji (1939-1945)

III/4 — dot. ogólnie okresu po 1945 r.

III/5 — Inne...

IV. Korespondencja

V. Wypisy ze źródeł (tzw.: „nazwiskowe karty informacyjne”) ✓

VI. Fotografie ✓ pkt. 4 s. 1

II Materiały uzupełniające relację

- W. K. Roman, Wanda Grabowska (1883-1957) [w:] Piotrkowski Słownik biograficzny 2006 zeszyt 1, k. 8, s. 1-8

4-1

WANDA GRABOWSKA (1883-1957)

Nauczycielka, uczestniczka pracy niepodległościowej w okresie zaborów, działaczka społeczna i polityczna podczas I wojny światowej, w okresie międzywojennym, organizatorka tajnego nauczania podczas okupacji niemieckiej. Wanda Grabowska urodziła się 2.02.1883 r. w Kowlu na Wołyniu, w rodzinie urzędnika kolejowego. Ojciec Jan był pracownikiem Nadwiślańskiej Kolei Żelaznej. Matka, Konstancja pochodziła ze znanej i zasłużonej rodziny Psarskich z Piotrkowa Trybunalskiego.

Wanda Grabowska w 1899 r. ukończyła sześcioklasową prywatną pensję żeńską Leonii Rudzkiej w Warszawie. W rok później, po zdaniu egzaminów w Płocku, uzyskała uprawnienia nauczycielki domowej w dziedzinie arytmetyki, a w 1908 roku, po złożeniu egzaminu i wygłoszeniu wykładu próbnego w Piotrkowie Tryb. uprawnienia do nauczania języka polskiego. Początkowo uczyła w domu młodszego brata, a następnie zorganizowała w Mławie (gdzie wówczas mieszkali z rodzicami, ojciec był naczelnikiem stacji) tajny komplet. Należało do niego kilkoro dzieci kolejarzy, a nauka obejmowała program szkoły powszechnej oraz krzewienie czytelnictwa.

Po przeprowadzce do Lublina, gdzie ojciec otrzymał kolejne stanowisko, Grabowska podjęła pracę pedagogiczną w szkole Polskiej Macierzy Szkolnej.

Od jesieni 1907 r. związała się z Piotrkowem Trybunalskim, miastem rodzinnym matki. 1 września rozpoczęła pracę na siedmioklasowej pensji Henryki Domańskiej, od czasu strajku szkolnego zwanej Zakładem Naukowym Żeńskim. Grabowska pracowała tu - z krótkimi przerwami i mimo różnych zmian organizacyjnych - przez następne czterdzieści lat.

Na pracy w szkole nie kończyła się aktywność oświatowa W. Grabowskiej. W Piotrkowie uczyła na kursach dla analfabetów w Szkole Handlowej uzupełniającej. W kursach uczestniczyło wielu piotrkowskich rzemieślników. W tym czasie miejscowe działaczki społeczne: Biedrzycka, Malangiewiczówna i Czekalska zorganizowały Stowarzyszenie Polek Pracujących, które skupiało kobiety pracujące w rzemiośle i handlu. Grabowska prowadziła na kursach pod egidą stowarzyszenia pogadanki z zakresu historii ogólnej, historii i wiedzy o Polsce.

W 1909 r. W. Grabowska została wpisana, jako słuchacz nadzwyczajny, w poczet studentów Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Jak sama pisała, widziała swoje braki w przygotowaniu do wykonywania zawodu

nauczycielki
pracy
dankami
wej "Znic
terenie K
ność Zw.
powstało
wstąpiła
naukę, po
przysłała
kontaktó
Francisz

Po p
mańskiej
w nurt pi
W okresi
piotrkow
geografi
przedsta
różnymi
Odznake

I w
władz za
powróci
do miast
władzę
Piotrków
cznego,
które na
w grudn
Narodov

W 1
kobiece
została
kowie.
zaprasz
gentek t

Od
Wojenn
organiz
szym o
65 czło
szyły b

SKA (1883-1957)

zka pracy niepodle-
zaborów, działaczka
odczas I wojny świa-
tywojennym, organi-
ia podczas okupacji
owska urodziła się
Wołyniu, w rodzinie
ojciec Jan był pracow-
olei Żelaznej. Matka,
e znanej i zasłużonej
owa Trybunalskiego.

vatną pensję żeńską
aminów w Płocku,
tyki, a w 1908 roku,
wie Tryb. uprawnie-
odsze brata, a nas-
cami, ojciec był na-
i kolejarzy, a nauka
ctwa.

ie stanowisko, Gra-
kolnej.

miastem rodzinnym
ryki Domańskiej, od
Grabowska pracowa-
/ch - przez następne

a W. Grabowskiej.
owej uzupełniającej.
tym czasie miejsco-
olska zorganizowały
cujące w rzemiośle
enia pogadanki z za-

wyczajny, w poczet
go w Krakowie. Jak
konywania zawodu

11-2

nauczycielskiego, dlatego zdecydowała uzupełniać swoje wykształcenie. Jako studen-
tka pracowała w Towarzystwie Szkoły Ludowej i z epidiaskopem wyruszała z pogad-
dankami w teren, na wieś. Będąc na studiach wstąpiła do organizacji niepodległości-
wej "Znicz". W tym okresie Grabowska zetknęła się również z ruchem strzeleckim na
terenie Krakowa. W 1910 r. władze austriackie zalegalizowały konspiracyjną działal-
ność Związku Walki Czynnej, utworzonego przez K. Sosnkowskiego. W Krakowie
powstało Towarzystwo "Strzelec", a we Lwowie "Związek Strzelecki". W. Grabowska
wstąpiła do żeńskiej drużyny strzeleckiej. Po dwóch latach zmuszona była przerwać
naukę, ponieważ sytuacja finansowa rodziny po śmierci ojca była nienajlepsza. Przez
przyszłą jej pracę pedagogiczną owocowały jednak wiadomości uzyskiwane podczas
kontaktów, wykładów i egzaminów u takich autorytetów, jak Stanisław Kutrzeba,
Franciszek Bujak, Waclaw Tokarz, Wiktor Czermak, Julian Krzyżanowski.

Po powrocie do Piotrkowa Grabowska ponownie podjęła pracę w szkole H. Do-
mańskiej, włączając się jednocześnie z właściwym sobie entuzjazmem i poświęceniem
w nurt pracy społecznej. Została członkiem Tajnej Organizacji Nauczycielskiej TON.
W okresie zimy 1910/1911, od jesieni do wiosny prowadziła wspólnie z nauczycielami
piotrkowskimi w każdą niedzielę, bezpłatne pogadanki dla dzieci z zakresu historii,
geografii i przyrody Polski. Mimo tego, że konspekty pogadanek należało corocznie
przedstawiać władzom rosyjskim (w języku polskim i rosyjskim), udawało się po
różnymi tytułami przemycać treści patriotyczne. Za tę m.in. działalność otrzymała
Oznakę "Za Walkę o Polską Szkołę" wręczoną w 25-lecie strajku szkolnego.

I wojna światowa w Piotrkowie Tryb. spowodowała szybką ewakuację rosyjskich
władz zaborczych. 13.08.1914 r. Niemcy wkroczyli do miasta, następnie na krótko
powrócili Rosjanie, by wkrótce znów ustąpić pola Niemcom. W listopadzie powróciły
do miasta oddziały rosyjskie. Dopiero w grudniu nastąpiła względna stabilizacja, kiedy
władzę okupacyjną w mieście ostatecznie objęli Austriacy. Od początku wojny
Piotrków stał się ośrodkiem działalności stronnictw i organizacji obozu aktywisty-
cznego, a w październiku 1914 r. wkroczyły do miasta oddziały Legionów Polskich,
które na krótko wycofały się z miasta, by powrócić wraz z wojskiem austriackim
w grudniu. W Piotrkowie ulokował się Departament Wojskowy Naczelnego Komitetu
Narodowego (NKN), który nadzorował pobór rekruta do Legionów.

W takiej atmosferze zaktywizowało swoją działalność piotrkowskie środowisko
kobiece, w którym jedną z czołowych ról grała Wanda Grabowska. Przed wszystkim
została aktywną działaczką, a następnie sekretarzem Komitetu Narodowego w Piotr-
kowie. W mieście zorganizowano Uniwersytet Powszechny, który raz w tygodniu
zapraszał na bezpłatne pogadanki z historii i literatury polskiej, w których jedną z prele-
gentek była Wanda Grabowska.

Od września 1914 r. rozwijały swoją działalność koła Ligi Kobiet Pogotowia
Wojennego założone przez Marię z Koplewskich Piłsudską. Koło piotrkowskie współ-
organizowała Grabowska, która została jego wiceprzewodniczącą. Była to - w pierw-
szym okresie działania - organizacja na wół zakonspirowana. Liczyła początkowo
65 członkiń, które występowały pod pseudonimami. Zajmowały się zbiórką pieniędzy,
szyły bieliznę dla legionistów. Szerszą działalność rozpoczęło Koło od stycznia 1915

roku, kiedy w mieście objęli władzę Austriacy. W 1916 r. wzrosła liczba członkiń do 159 osób, a w kole działało 17 sekcji, które zajmowały się przede wszystkim opieką nad żołnierzami w tym wysyłaniem paczek na front, prowadzeniem herbaciarni, gospody, pralni, opieką nad uciekinierami z obozu dla internowanych w Szczypiornie. Ponadto członkinie Ligi sprawowały opiekę nad rodzinami legionistów, prowadziły akcje agitacyjno-propagandową, pracę kulturalno-oświatową oraz zajmowały się zbiórką funduszy. W ramach akcji agitacyjnej Zarząd Koła Piotrkowskiego Ligi wystosował apel podpisany przez wiceprzewodniczącą W. Grabowską, zawierający wezwanie do kobiet polskich do pracy nad budową odradzającej się ojczyzny. Nawoływano w nim do zbierania funduszy na walkę o niepodległość, dostarczania wojsku polskiemu Legionom bielizny, odzieży, żywności, materiałów opatrunkowych, wzywano do opieki nad rodzinami żołnierzy, krzepienia ducha w społeczeństwie i szerzenia ideologii niepodległościowej przez wydawanie i rozprowadzanie pism, ulotek, wydawnictw, organizowanie obchodów rocznicowych, odczytów oraz prowadzenie pracy oświatowej. *Liga Kobiet rozwinęła na szeroką skalę kolportaż popularnych wydawnictw z zakresu literatury i historii... W dni targowe uruchamiałyśmy kramik z tymi wydawnictwami.* W 1915 r. Departament Wojskowy NKN skierował podziękowanie do rady Ligi za inicjatywę w pomocy dla żołnierzy Legionów.

W Piotrkowie odbywały się zjazdy Ligi Kobiet Pogotowia Wojennego. I Ogólny Zjazd w 1915 r. organizowała Wanda Grabowska. Zjazd ten był przede wszystkim okazją do przeglądu sił kobiecych stojących w szeregach niepodległościowych.

W ramach działalności charytatywno-społecznej W. Grabowska w 1916 r. odwiedzała żołnierzy Rezerwowego Szpitala Stowarzyszenia Czerwonego Krzyża Oddział dla Legionów Polskich w Piotrkowie. Pełniła powinności pielęgniarki, pomagała prowadzić korespondencję, czytała książki. Oprócz tego brała udział w kursach organizowanych przez PSL dla chłopów, wyjeżdżając z pogadankami do okolicznych wsi.

Wanda Grabowska aktywnie uczestniczyła w organizowaniu obchodów rocznicowych na terenie Piotrkowa, m.in. 100 rocznicy śmierci Tadeusza Kościuszki oraz 125 rocznicy Konstytucji 3 Maja. Obchody te miały na celu podtrzymanie aktywności społeczeństwa na polu działalności prolegionowej, co dało konkretne wyniki w postaci zgłoszenia się w szeregi Legionów od 14.08.1915 r. 608 ochotników z miasta i gmin okręgu piotrkowskiego, a od 1.01. do 1.10.1916 r. 927 ochotników.

Od września 1914 r. funkcjonowała na ziemiach polskich, założona przez Józefa Piłsudskiego, Polska Organizacja Wojskowa. W jej pracach czynnie uczestniczyli również piotrkowianie. Od 1915 r. Wanda Grabowska należała do V okręgu POW pod pseudonimem "Toporówna", gdzie pełniła funkcje skarbnika okręgu oraz była członkiem oddziału żeńskiego. Jej praca polegała na opiece nad legionistami i peowiakami, których musiała ukrywać przed władzami austriackimi. Dla nich prowadziła biuro fałszywych dowodów osobistych. Organizowała dla nich także zajęcia z historii.

Za pracę w Polskiej Organizacji Wojskowej otrzymała Krzyż POW nr 81a w lipcu 1919 r. oraz najwyższe odznaczenie za pracę na rzecz niepodległości Polski Krzyż Niepodległości, przyznany przez Prezydenta RP 13.04.1931 r. Wniosek o nadanie odznaczenia podpisał ówczesny wojewoda łódzki Władysław Jaszczolt oraz Zofia

Moraczegionową

Od v
cznych Ż
ku Grab
tów Rob
gentka w
otrzymał

Woj
nictwa p
jako sani
wego ze
1920 rok

1.06
Powszec
wisko na
gdzie pr
biorąc u
Podjęła
B. Chrol

Po J
um Żeń:
Henryki
Żeńskie
w Piotrk
szczenia j
roku, w:
zjum Zr
do wybu

Mi
student
tego ma
Religijn
uczania
poboczn
państw
przez M

W J
Piotrko
do wrze
dała na

wanego
Nie
tniczką

iczba członkiń do
ystkim opieką nad
aciarni, gospody,
ypionnie. Ponadto
prowadziły akcję
owały się zbiórka
Ligi wystosował
jący wezwanie do
awoływano w nim
wojsku polskiemu
ych, wzywano do
stwie i szerzenia
pism, ulotek, wy-
rowadzenie pracy
ularnych wydaw-
śmy kramik z tymi
podziękowanie do
jennego. I Ogólny
przede wszystkim
ościowych.
a w 1916 r. odwie-
go Krzyża Oddział
gniarki, pomagała
iał w kursach orga-
okolicznych wsi.
bchodów rocznico-
za Kościuszki oraz
zymanie aktywności
ne wyniki w postaci
ów z miasta i gmir
łożona przez Józefa
ynnie uczestniczyli
V okręgu POW pod
ęgu oraz była człon-
stami i peowiakami
h prowadziła biuro
ęcia z historii.
POW nr 81a w lipcu
głości Polski Krzyż
Wniosek o nadanie
laszczołt oraz Zofia

Moraczewska z Zarządu Naczelnego Ligi Kobiet. W 1925 r. wręczono jej odznakę legionową "Za wierną służbę".

Od września 1917 r. do lipca 1919 r. pracowała na Wyższych Kursach Pedagogicznych Żeńskich Drugiego Koła Polskiej Macierzy Szkolnej w Piotrkowie. W 1918 roku Grabowska współpracowała z Adamem Próchnikiem w Towarzystwie Uniwersytetów Robotniczych. Za szerzenie oświaty w okresie zaborów oraz za pracę jako prele-gentka w Ogólno - Zawodowym Związku Robotniczym "Naprzód", 18.03.1918 roku otrzymała Grabowska podziękowanie od tej instytucji.

Wojna polsko-bolszewicka zastała Grabowską zaangażowaną w odbudowę szkolnictwa polskiego na terenie miasta. Jednak z potrzeby chwili zgłosiła się ochotniczo jako sanitariuszka siostra hospitantka do ewakuowanego ze wschodu Szpitala Wojsko-wego ze Związela stacjonującego w Piotrkowie, gdzie pracowała przez cały sierpień 1920 roku.

1.06.1921 r. W. Grabowska otrzymała nominację z Departamentu Szkolnictwa Powszechnego Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego na stano-wisko nauczycielki w Żeńskim Seminarium Nauczycielskim w Chełmie Lubelskim, gdzie pracowała do listopada 1923 r. W tym okresie udzielała się także społecznie biorąc udział jako nauczycielka w kursach organizowanych przez lokalny sejmik. Podjęła wówczas starania o uzyskanie stanowiska w gimnazjum państwowym im. B. Chrobrego w Piotrkowie Tryb., które zostały pozytywnie rozpatrzone.

Po powrocie do Piotrkowa jednak podjęła pracę w Prywatnym Gimnazjum i Lice-um Żeńskim Zrzeszenia Nauczycieli Szkół Średnich. Był to dawny zakład naukowy Henryki Domańskiej przekształcony został w 1917 r. w ośmioklasowe Gimnazjum Żeńskie, które w 1919 r. przeszło na własność Zrzeszenia Nauczycieli Szkoły Średniej w Piotrkowie stając się gimnazjum prywatnym. 10.02.1932 r. Ogólne Zebranie Zrze-szenia jednogłośnie powierzyło kierownictwo szkoły Wandzie Grabowskiej. W 1933 roku, wskutek bardzo trudnych warunków finansowych, nastąpiło połączenie gimna-zjum Zrzeszenia z gimnazjum Heleny Trzczińskiej. Grabowska pracowała w tej szkole do wybuchu wojny.

Mimo ponownej próby podjęcia studiów historycznych w 1919 r. i wpisu do grona studentów Uniwersytetu Warszawskiego, nie udało się W. Grabowskiej zrealizować tego marzenia. Jednakże w kwietniu 1925 r. otrzymała dyplom Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego stwierdzający, że posiada uprawnienia do na-uczania historii jako przedmiotu głównego i języka polskiego jako przedmiotu pobocznego w szkołach średnich ogólnokształcących i seminariach nauczycielskich państwowych i prywatnych. W 1932 r. ukończyła kurs wychowawczy zorganizowany przez MWRiOP.

W latach 1927-1929 W. Grabowska była członkiem Komisji Oświatowej Sejmiku Piotrkowskiego. Komisja zorganizowała Uniwersytet Niedzielny, w którego pracach do września 1939 r. Grabowska aktywnie uczestniczyła. Przez kilka semestrów wykła-dała naukę o Polsce Współczesnej na kursach Uniwersytetu Powszechnego organizo-wanego przez Rodzinę Kolejową.

Nie zaniedbywała także Grabowska działalności społecznej. Była aktywną uczes-niczką prac Związku Zawodowego Nauczycieli Polskiego Szkolnictwa Średniego

w Piotrkowie i z ramienia koła miejscowego została delegatem na Zjazd Oświatowy do Warszawy w dniach 29-30.12.1926 r. Od września 1928 r. była członkiem Rady Szkolnej Miejskiej m. Piotrkowa jako przedstawicielka szkolnictwa średniego. W styczniu 1933 r. została do tejże Rady wybrana ponownie. Wojewoda łódzki A. Hauke-Nowak powołał także W. Grabowską na członka Miejskiego Komitetu Wychowania Fizycznego i Przyniesienia Wojskowego w Piotrkowie. Była również prezeską piotrkowskiego oddziału Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet, a 4.01.1939 r. została wybrana do Zarządu Zrzeszenia Wojewódzkiego tej organizacji w Łodzi. Działała aktywnie w Zrzeszeniu Piotrkowiaków w Warszawie. Zgłaszała również deklaracje o chęci czynnego uczestniczenia w pracach Związku Peowiaków, do którego należała poprzez wygłaszanie odczytów i pogadarek. Grabowska była członkiem zarządu "Ogniska Rodzinnego" bursy dla niezamożnych dziewcząt uczących się w szkołach średnich w Piotrkowie.

Po 1.09.1939 r., praktycznie od pierwszych dni okupacji, była jedną z głównych organizatorek tajnego nauczania na terenie Piotrkowa. Dlaczego podjęła tę ciężką i niebezpieczną pracę? Sama odpowiadała na to pytanie dwanaście lat później: *Konieczność utrzymania siebie i rodziny, po prostu widmo głodu? Niewątpliwie tak, ale i głębokie przekonanie, że naszym obowiązkiem jest przygotować młodzież do jej przyszłych zadań; wierzyliśmy bowiem niezłomnie, że przyjdzie chwila wyzwolenia, z nią ogrom pracy dźwigania Polski z ruin.* Grabowska zaś, jak i inni nauczyciele mieli poczucie spełnionego obowiązku. O tym, jak było jej ciężko podczas całodziennego biegnięcia, z narażeniem życia, nie mówiła, nie zdradzała przed nikim, że po prostu się boi. Po latach wspominała jej uczennica, potem nauczycielka w tej samej szkole, Maria Grabska: *musiał to być strach niemały, gdyż w domu był głuchoniemy bratanek i inwalida brat, którym musiała dać jeść i odziać ich. Wiem także, że nierzadko towarzyszył jej w tej pracy głód /.../ była również noc grozy, kiedy z woźnym gimnazjum wynosiła z zapieczętowanego przez gestapo mieszkania archiwum szkolne, które dzięki jej bohaterstwu przetrwało do dziś.*

Kierownicy tajnych zespołów nauczania gimnazjalnych i licealnych w Piotrkowie Trybunalskim w czasie okupacji, zaświadczyli, że Wanda Grabowska uczyła w sześciu zespołach, kierowanych przez nauczycieli szkół piotrkowskich: Irenę Kmiecikównę, Marię Krajewską, Mieczysława Meyera, Leona Wleciała, Antoniego Wojtczaka i Halinę Wróblewską. Od 1.12.1939 r. do 1.02.1945 r. uczyła historii, geografii, języku polskiego w wymiarze 26-42 godzin tygodniowo oraz sama była kierowniczką tajnych zespołów nauczania.

Po zakończeniu działań wojennych W. Grabowska weszła w skład Komisji Weryfikacyjnej w Piotrkowie powołanej przez kuratorium w Łodzi w celu zalegalizowania świadectw i dyplomów tajnego nauczania. Komisja zweryfikowała i wydała 281 świadectw dojrzałości, 360 świadectw ukończenia gimnazjum i 691 świadectw promocyjnych.

Od razu po zakończeniu działań wojennych W. Grabowska rozpoczęła prace nad wznowieniem funkcjonowania II Państwowego Liceum Żeńskiego w Piotrkowie będącego kontynuacją szkoły przedwojennej, w której pracowała. 1.02.1945 r. szkoła została otwarta w starym budynku przy ulicy Słowackiego pod dyrekcją niezamordowanej Grabowskiej.

Po tu
zabezpie
w styczn
starczą z
nym na
pedagogi
doświadc
jomość p
pracy w i
ideologic
dyplom r
zawodov
cielskiej
Schc
z renty s
krawcow
bez zapł
litowani
Grabows
jedyna c
ludzkich
rodzaju,
jakiejko
regu lud
cego wsp
Opr
zaangaż
Polskieg
Towarzy
stwa Un
Przyrod
Powietr:
15.(
Żeńskie
Łodzi: u
wnie i r
miejsco
demokr
reform
zorgani
wskuteł
natychn
kształca
pedagoj

ia Zjazd Oświatowy do
członkiem Rady Szkol
średniego. W styczniu
dzki A. Hauke-Nowak
Wychowania Fizyczne
prezeską piotrkowskie
9 r. została wybrana do
dzi. Działała aktywnie
niez deklaracje o chęć
torego należała poprze
ciem zarządu "Ognisko
ię w szkołach średnich

, była jedną z głównych
czego podjęła tę ciężką
dwanaście lat później
lu? *Niewątpliwie tak, ale
otować młodzież do je
dzie chwila wyzwolenia
k i inni nauczyciele mieli
podczas całodziennego
d nikim, że po prostu si
w tej samej szkole, Mari
oniemy bratanek i inwali
nierzadko towarzyszył je
ym gimnazjum wynosił
lne, które dzięki jej boha*

i licealnych w Piotrkowie
Grabowska uczyła w sześci
ich: Irenę Kmieciakównę
a, Antoniego Wojtczak
historii, geografii, język
była kierowniczką tajnych

weszła w skład Komisji
Łodzi w celu zalegalizacji
weryfikowała i wydała 28
jum i 691 świadectw pro

wska rozpoczęła prace na
Żeńskiego w Piotrkowie
owała. 1.02.1945 r. szko
pod dykcją niezmiernie

Po trzech latach, zdegradowana ze stanowiska dyrektorki, nie mając żadnego zabezpieczenia materialnego (oficjalnie została przeniesiona na emeryturę dopiero w styczniu 1949 roku, ale bez prawa do jej pobierania, ponieważ otrzymywała rentę starczą z ZUS) rozpoczęła pracę w Państwowym Liceum Spółdzielczym, przekształconym na Technikum Finansowe po połączeniu ze Szkołą Handlową. Środowisko pedagogiczne i uczniowskie, z nielicznymi tylko wyjątkami, nadal wysoko oceniało jej doświadczenie i zaangażowanie w działalność oświatową, wysokie kwalifikacje i znajomość pracy. Ona sama nie ustawała w dążeniach do przywrócenia jej do poprzedniej pracy w różny sposób, nawet poprzez zdanie kolokwium z programu samokształcenia ideologicznego w grudniu 1950 r. oraz kwietniu 1951 r. W listopadzie 1950 r. uzyskała dyplom nauczyciela uprawniający do nauczania historii i języka polskiego w szkołach zawodowych wszystkich stopni. Ostatecznie jednak została zwolniona z pracy nauczycielskiej 31.08.1952 r.

Schorowana, utrzymująca siebie, matkę i głuchoniemego brata Józefa z rodziną z renty starczej, dorywczo zarabiała w Spółdzielni Pracy Nauczycieli Emerytów jako krawcowa. Nie zrezygnowała całkowicie z pracy pedagogicznej udzielając prywatnie, bez zapłaty, korepetycji dzieciom swoich znajomych. Nie pozwalała nikomu na litowanie się nad nią. Wspomniana Maria Grabska wspomina, że jeden raz Wanda Grabowska opowiadała, że była głodna prowadząc tajne komplety i *to była bodaj jedyna chwila słabości, kiedy pamiętam, w której Dyrektorka zdradziła się ze zwykłych, ludzkich pragnień i niemożliwości ich zaspokojenia. Jej sposób bycia był i jest tego rodzaju, że nikogo nie upoważnia w najmniejszym nawet stopniu do zaofiarowania jakiegokolwiek pomocy materialnej... Z całą swą żywotnością walczy o pozostanie w szeregu ludzi żyjących pełnią życia i nie pozwala sobie na zejście na tory starca szukającym wsparcia.*

Oprócz wymienionych w tekście stowarzyszeń i organizacji w różny sposób była zaangażowana w prace Związku Nauczycielstwa Polskiego, Związku Harcerstwa Polskiego (była członkiem patronatu), Towarzystwa Dobroczynności, Kół Młodzieży, Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, Towarzystwa Szkoły Ludowej, Towarzystwa Uniwersytetów Robotniczych, Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, Ligi Ochrony Przyrody, Polskiego Czerwonego Krzyża, Związku Młodzieży Polskiej, Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej.

15.03.1947 r. W. Grabowska - dyrektorka II Państwowego Gimnazjum i Liceum Żeńskiego w Piotrkowie Trybunalskim, pisze do Kuratorium Okręgu Szkolnego do Łodzi: *uprzejmie informuję, że do obecnej rzeczywistości ustosunkowałam się pozytywnie i realizuję program nauczania i wychowania młodzieży licząc się z warunkami miejscowymi.* Była to odpowiedź na pismo poufne z kuratorium dotyczące akcji demokratyzacji młodzieży szkolnej, grona nauczycielskiego i kół rodzicielskich, *do reform społecznych w Polsce, rozładowanie urazu do Rosji i utraty ziem wschodnich, zorganizowania Koła Przyjaźni Polsko - Radzieckiej.* Rok później, 10.03.1948 roku, wskutek różnych pomówień, dyr. Grabowska otrzymała wypowiedzenie z pracy w trybie natychmiastowym usunięto ją ze szkoły z zakazem pracy w szkolnictwie ogólnokształcącym oraz z opinią "wywrotowca". Po trzydziestu dziewięciu latach pracy pedagogicznej została bez poborów, emerytury, z poczuciem głębokiej krzywdy.

Dopiero po kolejnych dziesięciu latach, 24.04.1957 r., Komisja Rehabilitacyjna przy Wydziale Oświaty Powiatowej i Wojewódzkiej Rady Narodowej w Łodzi uznała zwolnienie z pracy za bezpodstawne, które było dla Grabowskiej materialną i przede wszystkim moralną krzywdą. Decyzja komisji była odpowiedzią na napisany przez Grabowską wniosek - skargę na represje, które ją spotkały. Niemożliwe było jednak pełne zadośćuczynienie moralne - przywrócenie do pracy ze względu na stan zdrowia. 18.10.1957 r. Wanda Grabowska zmarła, została pochowana na cmentarzu w Piotrkowie Trybunalskim.

Życie i działalność piotrkowskiej nauczycielki i działaczki społecznej znakomicie dokumentują archiwalia, które do archiwum 22.12.1957 r., przekazał jej drugi brat Bronisław Grabowski.

W. Grabowska pozostawiła relację z okresu działalności nauczycielskiej podczas okupacji niemieckiej pt. *Tajne nauczanie. Wspomnienia z czasów okupacji hitlerowskiej* opublikowane przez R. Kotewicza: *Materiały do tajnego nauczania w szkolnictwie średnim Piotrkowa Trybunalskiego*, "Przegląd Historyczno - Oświatowy" 1988, nr 2, s. 231-235. Kilka relacji z różnych okresów życia zachowało się w jej spuściźnie archiwalnej.

O Wandzie Grabowskiej pisali m.in.: W. K. Roman, *Działalność społeczna i pedagogiczna Wandy Grabowskiej (1883-1957)*, w: *Niebem i sercem okryta. Studia Historyczne dedykowane dr Jolancie Malinowskiej*, pod red. M. Malinowskiego, Toruń 2002, s. 531-539; A. Kowalska, *Archiwum Wandy Grabowskiej*, praca mgr. Akademia Świętokrzyska Filia w Piotrkowie Tryb. 2002; *Wanda Grabowska*, "Przegląd Historyczno-Oświatowy" 1990, nr 3/4, s. 319-325; R. Kotewicz, *Materiały do tajnego nauczania w szkolnictwie średnim Piotrkowa Trybunalskiego*, "Przegląd Historyczno-Oświatowy" 1988, nr 2, s. 228-237; T. Jałmużna, *Tajne nauczanie na Ziemi Łódzkiej 1939-1945*, Warszawa 1977; Nekrolog W. Grabowskiej, "Dziennik Łódzki", 30.10.1957 r.

Archiwalia dot. Wandy Grabowskiej: Archiwum Państwowe w Piotrkowie Tryb. (APPT), Zespół akt nr 98, Archiwum Wandy Grabowskiej; Centralne Archiwum Wojskowe, sygn. Wanda Grabowska, KN 13.04.1931 r.

Pokolenie Wandy Grabowskiej wzrastało w latach dominacji romantycznych ideałów walki o niepodległość Polski, wśród marzeń o wolnej ojczyźnie: *stąd marzenia o walce o niepodległość, tajne organizacje, dążenia do zdobycia wysokiej moralności, aby być godnym, gdy przyjdzie chwila walki, a na co dzień praca oświatowa*. Temu życiowemu credo podporządkowane było całe życie Grabowskiej.

W 1907 r. Wanda Grabowska znalazła się w Piotrkowie, mieście będącym siedzibą gubernatora, w środowisku żywo reagującym na wydarzenia polityczne, tuż po akcji strajkowej młodzieży szkolnej w okresie rewolucji 1905-1907, będącej wyrazem solidarności z protestującymi w Warszawie nauczycielami i uczniami. Wskutek strajku uczniów, w Piotrkowie zezwolono na otwarcie pięciu prywatnych szkół z polskim językiem wykładowym, w tym Zakładu Naukowego Żeńskiego Henryki Domańskiej i siedmioklasowego Zakładu Naukowego Żeńskiego Heleny Trzcńskiej. W zakładzie

H. Domańsk
dowym ros
w czym cz
czynnie za
w organizo

Natura
wszystkie i
buchu I wc
przez pona
chniać umi
rale, obok p

Osobo
w działaln
życie i doś
wywanie i
odbudowy
jej wielolet
czego dow
Mimo wsz
komunisty
Grabowski

Grabo
W wielki
oddając cz:

ehabilitacyjna
v Łodzi uznała
riálną i przede
napisany przez
we było jednak
ia stan zdrowia
ntarzu w Piotr-

nej znakomicie
ł jej drugi brat

ielskiej podczas
pacji hitlerows-
a w szkolnictwie
owy” 1988, nr 2,
spuściźnie archi-

społeczna i peda-
1. *Studia History-*
ego, Toruń 2002
Akademia Świę-
gład Historyczno-
zjnego nauczania
ryczno-Oświato-
dzkiej 1939-1943
0.1957 r.

Piotrkowie Tryb-
tralne Archiwum

cji romantycznych
źnie: *stąd marzeń*
ysokiej moralności
a oświatowa. Tem

ie będącym siedzib-
tyczne, tuż po akcji
, będącej wyrazem
mi. Wskutek strajk-
ch szkół z polskim
Henryki Domańskiej
ińskiej. W zakładzi

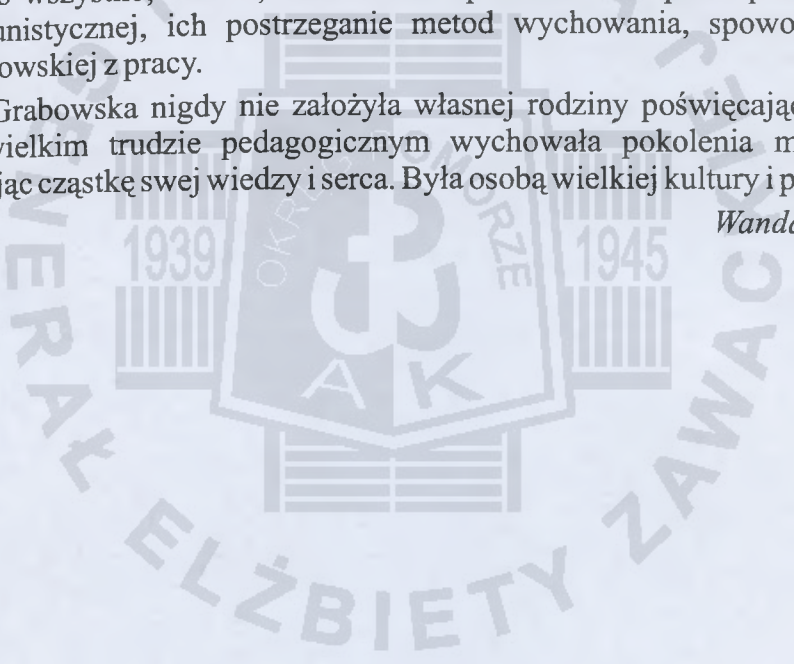
H. Domańskiej, który działał od 1898 r. jako czteroklasowa szkoła z językiem wykładowym rosyjskim, od początku potajemnie nauczano języka polskiego i historii Polski, w czym czynny udział miała Grabowska. Była jedną z nielicznych wówczas osób czynnie zaangażowanych w działalność oświatowo - patriotyczną, współuczestniczącą w organizowaniu podwalin pod polskie szkolnictwo w Piotrkowie Trybunalskim.

Naturalną konsekwencją jej wszechstronnej aktywności i zaangażowania we wszystkie niemalże przedsięwzięcia niepodległościowe i patriotyczne przed i po wybuchu I wojny światowej, była praca w szkolnictwie Polski odrodzonej. Grabowska przez ponad 20 lat starała się dając własny przykład wysokiej ideowości upowszechniać umiłowanie ojczyzny wśród młodzieży, propagować odpowiedzialność, morale, obok przekazywania wiedzy.

Osobowość, charakter i postawa Grabowskiej kazały jej aktywnie włączyć się w działalność przeciwko okupantowi niemieckiemu w sposób, który jak jej własne życie i doświadczenie podpowiadało okazał się już raz skuteczny: nauczanie i wychowywanie polskich dzieci i młodzieży. Z właściwą sobie energią przystąpiła do odbudowy polskiego szkolnictwa po zakończeniu II wojny światowej. Łudziła się, że jej wieloletnie doświadczenie pedagogiczne będzie potrzebne również w nowej Polsce, czego dowodem jest podjęcie próby przystosowania się do nowej rzeczywistości. Mimo wszystko, obłuda, zakłamanie reprezentowane przez przedstawicieli władzy komunistycznej, ich postrzeganie metod wychowania, spowodowały zwolnienie Grabowskiej z pracy.

Grabowska nigdy nie założyła własnej rodziny poświęcając całe życie innym. W wielkim trudzie pedagogicznym wychowała pokolenia młodzieży, każdemu oddając czastkę swej wiedzy i serca. Była osobą wielkiej kultury i prawości charakteru.

Wanda Krystyna Roman

Przytułkowski St. Próg. 2021/2006

T. 3785/WSK

++

GRABOWSKA Wanda

√ Nazwiskowe karty informacyjne

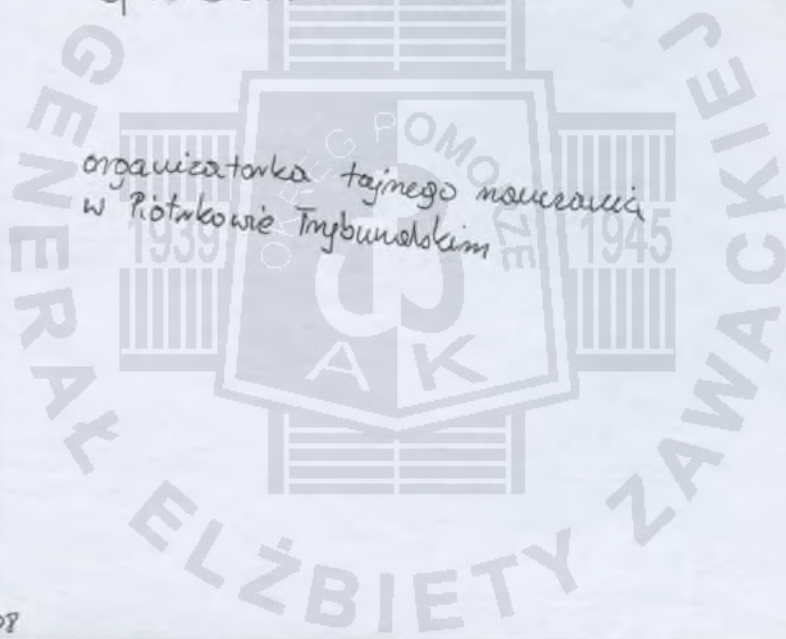
i

T. 3785 / WSK

POW
TN
TON
Okr. Łódź

H
GRABOWSKA Wanda

organizatorka tajnego nauczania
w Piotrkowie Trybunalskim

D. Rad 2008

GRABOWSKA HANNA

